

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

Adam Klimeš

Etika biologických invazí

The Ethics of Biological Invasions

Třeboň 2015

Vedoucí práce: prof. RNDr. Stanislav Komárek, Dr.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval za odborné konzultace a podporu doktoru Jakubu Jirsovi, docentce Jitce Klimešové, profesoru Marcelu Rejmánkovi a především vedoucímu mé práce profesoru Stanislavu Komárkovi.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Třeboni, 19. března 2015

.....
Adam Klimeš

Abstrakt

Fenoménu biologických invazí, rychlého rozšíření nepůvodního druhu v oblasti, je věnována značná pozornost. Přístup k němu se však obvykle omezuje pouze na kalkulaci škod a prostředků vynaložených na likvidaci nepůvodního druhu. Opomíjí se tak etická stránka věci, která vzhledem k tomu, že jde o živé organismy, je nutně přítomná. Tato práce konfrontuje vybrané teorie environmentální etiky s praxí v ochraně přírody týkající se fenoménu biologických invazí a ptá se, které z těchto teorií mohou fungovat jako zdůvodnění přístupů v praxi uplatňovaných.

Abstract

There is a considerable attention ascribed to the phenomenon of biological invasions – to the fast spread of nonnative species in certain area. However evaluation of the biological invasions is usually limited to the calculation of damage costs and means spent on the control of nonnative species. The ethical aspect is marginalized this way, although as it concerns living organisms, such aspect is inevitably present. Presented study confront several theories of environmental ethics with examples of practical environmental policies concerning biological invasions and asks, with of these theories may work as substantiation of strategies applied in practice.

Klíčová slova

Etika, biologické invaze, hodnota, antropocentrismus, environmentální etika, teorie hodnot, individualistická etika, holistická etika

Keywords

Ethics, biological invasions, value, antropocentrism, environmental ethics, value theory, individualistic ethics, holistic ethics

Obsah

1. Biologické invaze	7
1.1 Etický přístup	8
1.2 Plán práce.....	9
2. Přístupy k biologickým invazím	11
2.1 Terminologie biologických invazí	11
2.2 Oprávněnost tématu biologických invazí	12
3. Příklady biologických invazí	14
3.1 Prasata na Havajských ostrovech.....	14
3.2 Štika v jezeře Davis	16
3.3 <i>Casuariny</i> na Floridě	18
4. Identifikace hodnot	21
5. Etika biologických invazí	22
5.1 Teorie hodnot	22
5.1.1 Vnitřní hodnota	22
5.1.2 Argumenty pro existenci hodnot.....	24
5.2 Antropocentrický přístup v environmentální etice	25
5.2.1 Význam a kritika antropocentrismu.....	26
5.3 Individualistické koncepce	27
5.3.1 Individualistické a konsekvencionalistické přístupy	28
5.3.2 Individualistické deontologické koncepce	29
5.3.3 Kritika individualismu	31
5.4 Holistické koncepce	33
5.4.1 Holistické antropocentrické koncepce	33
5.4.2 Holistické neantropocentrické koncepce	34
6. Závěr	40
7. Seznam použité literatury:	42

1. Biologické invaze

V posledním století nebyvalým způsobem vzrostl zájem laické i odborné veřejnosti o stav životního prostředí. Mezi tématy, která přitáhla největší pozornost, je vedle klimatických změn, stavu ozonové vrstvy, DDT a dalších i otázka biologických invazí.

Slovní spojení „biologická invaze“ označuje proces rychlého rozšíření druhu, který není v oblasti rozšíření původní (viz kapitola 2.1).

Fenomén biologických invazí je známý od poloviny devatenáctého století (Pyšek 2004, 131, 1), avšak do širšího povědomí se dostal až o více než sto let později. V první polovině dvacátého století se vyskytla celá řada biologických invazí, ale byly chápány a řešeny jako jednotlivé případy bez vědomí spojitosti s rozsáhlejším fenoménem¹. Invazní biologie jako autonomní vědecké odvětví byla založena až v poslední čtvrtině dvacátého století především na základě Eltonovy slavné knihy *The Ecology of Invasions by Animals and Plants* (1958) a mezinárodních programů SCOPE a Global Invasive Species Programme (Pyšek 2004, 131). Podstatnou roli při šíření povědomí o biologických invazích sehrála i úmluva The Convention on Biodiversity představená na Earth Summit v Rio de Janeiro v roce 1992. Nemálo přispěl popularizaci biologických invazí i fakt, že USA tento dokument neratifikovaly (Simberloff 2011, 124).

Biologické invaze přitahují pozornost škodami, které mohou napáchat. Mezi ně nepatří jen ekonomické ztráty v zemědělství, které působí např. invazní rozšíření škůdců či plevelů, ale také bývá invazním druhům přičítáno poškození ekosystému a vytlačení původních druhů někdy až na hranici vyhynutí.

V posledních několika dekádách bylo přijato mnoho legislativních opatření, vědeckých výzkumů i praktických zákroků za účelem těmto škodám zabránit². Přes řadu dílčích úspěchů problém invazních druhů, ještě podporovaný globalizací, stále přetrvává.

¹ Např. *Lymantria dispar* (bekyně velkohlavá) a *Solenopsis invicta* (někdy označovaný jako „ohňový mravenec“) v díle *Silent Spring* (1962) od Rachel Carsonové

² Příkladem legislativních opatření je již zmíněná The Convention on Biodiversity (1992), dále např. Executive Order 13112 „Invasive Species“ (1999), The Invasive Species Management Plan (National Species Council, 2001)

1.1 Etický přístup

Biologické invaze představují aktuální problém. Ohrožují naše zemědělské a ekonomické zájmy, přetváří krajinu a rozvrací ekosystémy, nebo se to o nich alespoň tvrdí. Proto je v současné době vydáváno nemalé množství prostředků na jejich likvidaci (Simberloff 2011, 132). Zabránění dalším invazím a eliminaci těch, které již probíhají, provází řada komplikací. V mnohých oblastech je velký podíl již zavlečených druhů³, které se mohou stát invazními a tuto skutečnost nejsme schopni předpovídat (Sagoff 2005, 222). Vzhledem k míře globalizace, exportu i turistiky je obtížné zabránit zavlečení dalších druhů a likvidace probíhajících invazí není mnohdy, přes značné vynaložené prostředky, úspěšná.

Šance na úspěch opatření proti výskytu nebo šíření problematického druhu organismu však nejsou tím jediným, co je třeba zvažovat při otázce jakou zvolit strategii vůči biologickým invazím. Při zásazích proti invazím jsou likvidovány celé populace určitých druhů za účelem zachování jiných druhů, zdraví ekosystému či lidských ekonomických zájmů. Jsou tu proti sobě stavěny různé hodnoty. Je správné zahubit určité citlivé jedince, aby bylo zachráněno pár jiných jedinců ohroženého druhu? Je správné zlikvidovat porosty nepůvodních druhů, abychom ochránili zdraví ekosystému? Bez odpovědi na tento typ otázek nemůžeme žádnou strategii označit za správnou; bez označení hodnot, které chráníme, nemáme žádný podklad pro zvolení spíše jednoho než druhého přístupu. Abychom mohli zodpovědně rozhodnout, musíme mít vyjasněné hodnoty, kterých se rozhodnutí týká, a jejich zdůvodnění nějakou etickou teorií (Simberloff 2012, 17).

Právě hodnoty, které tvoří základ pro etické řešení otázky biologických invazí, jsou hlavním tématem této práce, protože mohou poskytnout podklad pro etická stanoviska v konfliktech týkajících se přístupu k biologickým invazím. Také mohou posloužit k reflexi našich postojů v této problematice, k jejich explikaci a vyjasnění. V závislosti na přijaté etické teorii můžeme považovat za hodnotné například jednotlivce, jejich stavy, ekosystémy nebo život jako takový. Připsání hodnoty některé ze zmíněných entit nebo přijetí etických teorií, které tyto hodnoty zakládají, má samozřejmě mnohem širší důsledky, neboť poskytuje odpověď na řadu jiných otázek, než jen těch plynoucích z problematiky biologických invazí. Biologické invaze jsou tak pouze východiskem pro rozsah teoretického zkoumání; jsou zdrojem konkrétních

³ Např. Nový Zéland asi 2000 ze 4000 druhů rostlin je nepůvodních, Havaj 1300 z 2300 druhů (Sagoff 2009, 43, 1).

příkladů, ve kterých se dané hodnoty vyskytují a jsou oblastí praktického dopadu volby určitých hodnot či teorií. V neposlední řadě, jakožto oblast ze které pochází řada příkladů, může fenomén biologických invazí a s ním související praxe fungovat jako jedno z kritérií adekvátnosti etických koncepcí.

1.2 Plán práce

Jak bylo řečeno v předchozím oddíle, předmětem této práce jsou etické hodnoty vážící se k problematice biologických invazí a teorie, které je zdůvodňují. Pokusíme se tedy identifikovat, jak jsou tyto hodnoty používány v praxi. Vedle nich postavíme teoretická zdůvodnění obdobných hodnot v environmentální etice. To nám umožní tyto sféry konfrontovat a to především perspektivou otázky: „Jaká etická teorie je adekvátní vzhledem k našim postojům v praxi týkajících se biologických invazí?“ Tedy jakou etickou teorií lze založit stanoviska, se kterými se v praxi setkáváme.

V první řadě se budeme věnovat samotnému fenoménu biologických invazí. Je třeba určit, co je tímto slovním spojením označováno a definovat základní termíny k němu se vážící. Následně si popíšeme několik příkladů biologických invazí. Naším cílem není vybrat reprezentativní příklady biologických invazí, které pokryjí jejich rozsah či problematiku přístupu k nim. Tyto příklady nám poslouží k představení hodnot, o jejichž analýzu nám jde především. Nejprve se podíváme, jaké hodnoty lze v uvedených příkladech invazí identifikovat. V průběhu práce se pak budeme znovu k uvedeným příkladům vracet, když budeme potřebovat ilustrovat význam nebo nedostatky nějakého přístupu týkajícího se daných hodnot.

V další části si představíme hlavní proudy environmentální etiky, jejich klíčová tvrzení a zásadní argumenty proti jednotlivým teoriím a celým přístupům. Právě problematika jednotlivých příkladů biologických invazí nám bude do značné míry sloužit ke kritice uváděných etických koncepcí. Při výběru koncepcí z environmentální etiky vycházíme zejména z článku Clare Palmer „*An Overview of Environmental Ethics*“ (2003). Toto spektrum jsme rozšířili o některé teorie, které shledáváme podnětné pro naše téma.

Výsledkem by měl být přehled výrazných proudů v environmentální etice konfrontovaný s teoretickými, ale i praktickými obtížemi. Praktická kritéria, která budou kladena na jednotlivé koncepce, nejsou nějakým výhradním tématem problematiky biologických invazí, proto také otázky, jak se k nim postavit, nebudou tvořit novou oblast zkoumání pro environmentální etiku. Klíčovou otázkou této práce je

samotný centrální problém environmentální etiky: zda má/může být individualistická, nebo musí být holistická. Ptáme se, zda je individualistická etika adekvátní environmentální etikou vzhledem k postojům, které zastáváme v problematice biologických invazí. Jinými slovy, zda je (ochranářská) praxe zdůvodnitelná individualistickým přístupem, nebo vyžaduje zdůvodnění holistické.

Cílem práce není dnes často rozebírané téma škodlivosti a nebezpečnosti biologických invazí, ani není záměrem prohlásit určitý přístup k fenoménu biologických invazí za správný nebo za špatný.

2. Přístupy k biologickým invazím

Biologické invaze jsou fenoménem, který je významný pro různé skupiny lidí – od ekologů přes politiky a ochránce práv zvířat až po farmáře. Různé skupiny zastávají často radikálně odlišné názory na problematiku invazí, protože je posuzují z různých hledisek a podle různých vlastností; na základě těchto vlastností invaze definují (Heger 2013, 93). Na definicích termínů vážících se k biologickým invazím nepanuje shoda ani ve vědecké komunitě. Colautti a MacIasac (2004, 136) tvrdí, že nejasnost ohledně terminologie odráží hlubší problémy s vymezováním ekologických konceptů, které jsou podle jejich názoru nahodilé. Navíc k nejednotnému chápání pojmů přispěl rychlý rozvoj invazní ekologie a její globální rozšíření (Pyšek 2004, 131-132).

Nedefinované pojmy znemožňují jak prosté porozumění mezi těmi, kteří se invazemi zabývají, tak porovnání invazí na globální úrovni. Nelze například srovnávat průběh a podobu invazí v různých částech světa, pokud primární výzkumy těchto invazí označují druhy za invazní na základě různých, či dokonce nespecifikovaných kritérií. Právě srovnávací studie představují důležitou součást výzkumu biologických invazí, který hledá společné jmenovatele pro to, druh jakých vlastností má tendenci se stát invazním, jaké chování člověka způsobuje zavlékání organismů na jiné kontinenty, které ekosystémy jsou náchylné k invazím, jak se osvědčily různé přístupy k omezení invazí apod.

Pro účely této práce sice není třeba určit jednoznačně terminologii, neboť rozdíly z ní plynoucí pro nás nejsou podstatné, ale protože problematika biologických invazí zachází s několika technickými termíny, je třeba se seznámit s jejich významem.

2.1 Terminologie biologických invazí

Panuje shoda na tom, že různorodost terminologie pramení alespoň do určité míry z rozdílnosti pohledů na problematiku biologických invazí. Pyšek & kol. (2004, 134) rozlišují tři základní přístupy: Antropocentrický, ekologický a biogeografický. Pro antropocentrický pohled je klíčové, zda daný druh působí ekonomické škody. Pokud je druh rozšířený a tyto škody působí, tak je označen za invazní. Ekologický přístup se zajímá o typ prostředí, ve kterém se druh vyskytuje. Jestliže se druh rozšířil do nových typů prostředí, pak je invazní. Pro biogeografický přístup je kritériem pro označení organismu jako invazního zavlečení člověkem do nové geografické oblasti (obvykle na jiný kontinent), bez ohledu na typ prostředí. Další přístupy jmenují např. Heger & kol. (2013, 94-95). Kromě již uvedených je to například situace, kdy druh překoná překážky

v šíření se (nehledě na lidské zapříčinění), nebo kdy působí škody původním druhům a ekosystému.

Jednotlivé přístupy jsou různě kombinovány a na jejich základě vznikají rozdílné definice základních pojmů. Které to jsou? Mezi klíčové pojmy v problematice biologických invazí patří: Zavlečený, původní, naturalizovaný a invazní druh organismu. Při představení těchto termínů budeme vycházet z práce Pyška & kol. (2004), což zdaleka není jediné možné pojetí⁴.

Zavlečený je takový druh, který je v daném území díky záměrnému či nezáměrnému lidskému přičinění, nebo který se do daného území rozšířil bez přispění člověka z území, kde byl zavlečený.

Původní jsou takové druhy, které nejsou zavlečené, tedy vznikly v daném území bez lidského přičinění, a nebo se na toto území rozšířily bez lidské pomoci z území, kde byly původní.

Naturalizovaný je druh, který je zavlečený a po určitý čas tvoří samo-se-reprodukcující populaci, bez přispění člověka. Určitým časem je např. pro rostliny alespoň 10 let.

Invazní je takový druh, který je naturalizovaný a produkuje velké množství potomků schopných se šířit na dostatečné vzdálenosti, aby měl potenci se rozšířit po velkém území (Pyšek 2004, 135-136).

2.2 Oprávněnost tématu biologických invazí

V invazní biologii se vede bouřlivá diskuse o oprávněnosti samostatného tematizování fenoménu biologických invazí a jejich skutečném či domnělém významu. Bývá zpochybňována legitimita invazní biologie jako samostatného oboru zkoumání s poukazem na stejné chování původních i nepůvodních druhů (např. Sagof 2005, 2008, Valéry 2013). Někdy je v této souvislosti navrhováno zavedení „SPRED ecology“⁵ místo invazní ekologie (Valéry 2013, 3).

Další výtkou vůči nynějšímu přístupu k nepůvodním druhům (a tedy i k biologickým invazím) je, že se jedná o předsudek. Proti nepůvodním druhům nebojeme v první řadě proto, že by nám nebo prostředí působily škody, ale proto, že

⁴ Pyšek & kol. (2004) se zabývají primárně rostlinami, nicméně jak je patrné z uvedených definic, snaží se o obecný přístup a zahrnují i na další živé organismy. U jiných organismů se bude oproti rostlinám zřejmě lišit především doba za kterou bude vhodné druh označit jako naturalizovaný a vzdálenost, resp. rychlost, šíření, kterou budeme považovat za dostatečnou pro nálepku „invazní druh“.

⁵ „SPRED ecology“ je zkratka *ecology of SPecies REDistribution*. Zároveň „spread“ znamená šíření, a tak se jedná o neutrální termín zahrnující rychle se šířící druhy původní i nepůvodní.

jsou nepůvodní. Jsou cizáky, vetřelci a tomu odpovídá i naše terminologie, kdy jejich rozšíření označujeme jako invazi (Komárek 2011; Simberloff 2011, 127-129; 2012).

V této práci se nebudeme oprávněností invazní biologie zabývat. Biologické invaze si možná nezaslouží samotný výzkumný obor, ale rozhodně se jedná o významný fenomén, i kdyby jenom tím, kolik úsilí bylo jeho traktování již věnováno. Ať už jsou nepůvodní druhy oddělitelné, co se týče jejich chování v ekosystému od původních, či nikoliv, tak v určitých situacích se dostávají do konfliktu zastánci zásahu proti jejich šíření a odpůrci této intervence. V těchto konfliktech nezáleží jen na ekologii zúčastněných druhů a nákladech jejich likvidace, ale také na etických hodnotách, které tyto druhy představují a ohrožují. Tyto konflikty, které vyžadují mimo jiné i etický přístup, existují nezávisle na oprávněnosti invazní biologie.

3. Příklady biologických invazí

V této části si představíme tři příklady biologických invazí. Vybrány byly takové, ve kterých je možné identifikovat široké spektrum stanovisek připisujících hodnoty různým entitám. Zvolení jakéhokoli přístupu řešení konkrétní invaze znamená upřednostnění určitých hodnot a upozadění jiných.

Jednotlivé případy mají mnohdy poměrně dlouhou a spletitou historii, vystupují v nich strany s různými zájmy a ještě různorodější argumentací. Naším záměrem není rozhodnout, které straně bychom měli dát za pravdu a jak by se měla daná invaze řešit. Scénáře nám slouží v první řadě k identifikaci a ilustraci hodnot, které přicházejí v problematice biologických invazí ke slovu, proto bude popis jednotlivých případů pouze stručný a nutně zjednodušující.

Za popisem každého příkladu bude následovat identifikace hodnot v něm obsažených. Jak se ukáže později, tak různé hodnoty mohou být založeny více etickými teoriemi. Mnohdy připsání hodnoty určité entitě také znamená připsání hodnoty jiným entitám, které jsou s ní v určitém vztahu. Pokud například tvrdíme, že organizace PETA chrání havajská prasata jakožto jedince, tak to neznamená, že tuto hodnotu nemůže odvozovat z obecnější hodnoty života.

Ke každému scénáři přikládám diagram hodnot, který znázorňuje, čemu jsou v daném případě připisovány hodnoty a rovnou je zařazuje pod obecnější skupiny hodnot. Schéma poslouží k snazší orientaci v uvedených hodnotách a k možnosti se k příkladům v průběhu textu snadno vracet. Cenou za to je jistá míra zjednodušení, neboť jednotlivé hodnoty nejsou zcela jednoznačně rozdělitelné a jejich povaha je do jisté míry závislá na způsobu jejich zdůvodnění.

3.1 Prasata na Havajských ostrovech

Na Havajských ostrovech žije ve volné přírodě prase, které je hybridem dvou druhů – asijského prasete přivezeného domorodci již okolo roku 1000 našeho letopočtu a evropského prasete divokého, introdukovaného na konci osmnáctého století. Prasata se na ostrovech rozšířila a rozrytím půdy způsobila rozsáhlé eroze. Narušením půdy usnadňují prasata uchycení dalších nepůvodních druhů (např. *Psidium cattleianum*⁶) a zlepšují podmínky pro komáry, kteří přenášejí ptačí malárii, což ohrožuje místní druhy ptáků (Simberloff 2012, 20).

⁶ česky přezdívaný „Jahodový strom“

Jediná uskutečnitelná metoda odchytu prasat v horském terénu jsou pasti. Tento způsob však není rozhodně pro chycené jedince bezbolestný. Organizace People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) a domorodí lovci prasat s tímto způsobem potlačení výskytu prasat nesouhlasí. PETA pro nehumánnost zacházení se zvířaty a domorodí lovci proto, že prasata jsou již mnoho staletí součástí jejich obživy (Simberloff 2011, 127).

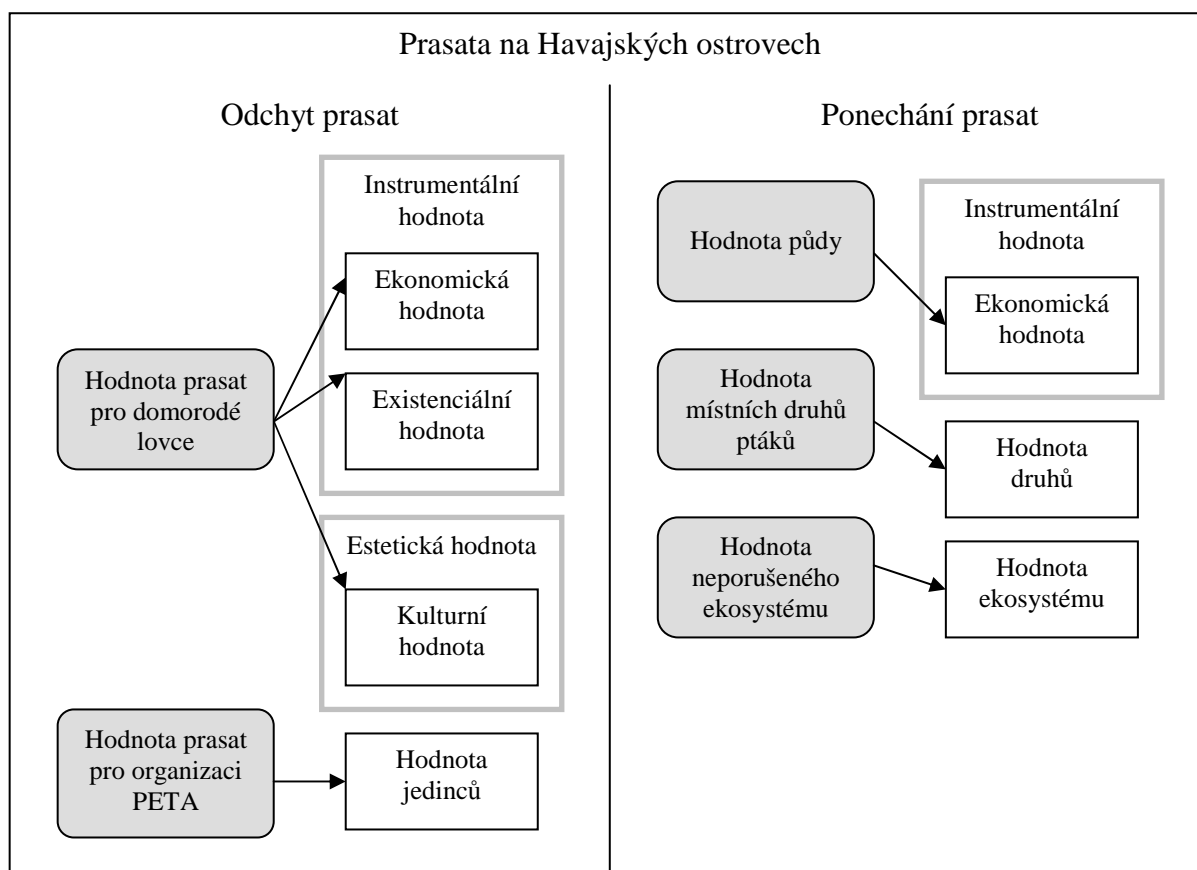

Diagram 1: Na levé straně diagramu jsou hodnoty ohrožené odchytem prasat, hájené organizací PETA a domorodými lovci. Prasata představují pro lovce v první řadě hodnotu ekonomickou a existenciální. Tyto dvě hodnoty řadíme pod hodnotu instrumentální. Dále pak hodnotu kulturní, jež spadá pod hodnotu estetickou. Organizace PETA přičítá prasatům hodnotu jakožto jedincům. Na pravé straně jsou hodnoty ohrožené vysokým stavem prasat v oblasti. Jedná se o hodnotu půdy, potažmo opět hodnotu ekonomickou. Dále jde o hodnotu místních druhů ptáků a hodnotu ekosystému.

Jaké hodnoty jsou tu kladeny proti sobě? Prasata jsou organizací PETA chráněna jakožto jedinci. PETA vystupuje proti tomu, aby s nimi bylo zacházeno krutě, aby jim byla působena bolest. Nejde tu o jejich příslušnost k druhu, ale právě o jejich schopnost cítit bolest.

Pro domorodé lovce představují prasata zdroj potravy. Nejedná se o nenahraditelný zdroj, takže můžeme hodnotu zobecnit jako ekonomickou. V případě, že by jinou obživu v oblasti sehnat nemohli, tak by pro ně měla prasata význam

existenciální – jednoduše řečeno, byli by na nich existenčně závislí. Ovšem i nahraditelný zdroj by znamenal v případě jeho vymizení víc než jen ekonomickou otázku. Domorodci loví prasata na Havaji již mnoho staletí, takže zrušení tohoto způsobu obživy by s sebou zřejmě neslo i změnu výrazné části životního stylu. Proto můžeme říci, že prasata mají pro lovce i kulturní hodnotu (Diagram 1).

Podívejme se na hodnoty, které jsou ohroženy, nezasáhneme-li proti invazi. Prasata mají na svědomí rozsáhlé eroze půdy a nepřímo zlepšení podmínek pro další nepůvodní druhy. Toto bychom souhrnně mohli popsat jako poškození ekosystému. V hodnotě ekosystému je skrytá ekonomická hodnota půdy, která se odplavila erozí a hodnota druhů ptáků, které jsou ohroženy šířící se ptačí malárií (Diagram 1). Příklad musíme další případné efekty invazí, které byly prasaty usnadněny⁷.

U tohoto případu stojí za zmínku příčiny a důsledky označení prasat jakožto invazních, neboť jsou vhodnou ilustrací výše zavedené terminologie. Jestliže zmíněné asijské prase na ostrově přežívalo mnoho staletí, jeho populace byla poměrně stabilní (zřejmě částečně udržovaná lovem), tak se jedná o ukázkový případ naturalizace. Hybrid vzniklý mezi tímto druhem a evropským divokým prasetem je řazen mezi nepůvodní druhy, neboť sice žádný jiný areál výskytu nemá (t.j. neinvadoval z původního areálu), nicméně by neexistoval bez prvotního zavlečení obou druhů člověkem. Dokonce i v případě, kdyby hybrid vznikl zkřížením evropského divokého prasete a zcela původního druhu, pak by stále byl nepůvodní. Hybridní druh bychom mohli označit jako naturalizovaný v případě, že by jeho populace byla dlouhodobě stabilní nebo jako invazní, kdyby se šířila.

3.2 Štika v jezeře Davis

V roce 1994 se v jezeře Davis v severní Kalifornii objevila štika obecná (*Esox lucius*), která v oblasti není původní a pravděpodobně byla zavlečena místními rybáři. Biologové se obávali, že dravá ryba nejen zničí populace místních rybích druhů, ale že by se mohla také rozšířit do delty Sacramento-San Joaquin River. Další invazí vzniká riziko, že vážně poškodí populaci ohrožených lososů. Proto byla v roce 1997 voda v jezeře otrávena, což způsobilo úmrtí několika tisíců ryb. Původní druhy ryb byly do jezera znovu vysazeny, ale objevila se zde opět i štika obecná. Zřejmě znovu vysazená

⁷ *Psidium cattleianum* vytlačuje některé domácí druhy dřevin a působí i ekonomické škody (Simberloff 2011, 126).

místními rybáři, kteří s její likvidací nesouhlasili. V roce 2007 byl pokus o její odstranění jedem zopakován (Simberloff 2011, 127).

Rybáři vysadili štika do jezera za účelem lovu. Je to z tohoto ohledu velice ceněná ryba, a má tedy pro rybáře hodnotu. Co je to za hodnotu? Pokud je pro ně rybaření obživou (stačí, když k obživě přispívá), pak se jedná o hodnotu ekonomickou. Jedná se ovšem o jiný případ, než jsme popsali u domorodců na Havaji lovících prasata. Rybáři nejsou na lovu štiky existenčně závislí; protože se jedná o ekonomicky rozvinutou oblast poblíž hlavního města Kalifornie, lze předpokládat, že rybáři mají i jiné možné způsoby obživy. V tomto případě se jedná o sportovní rybářství a štika jsou prostředkem k vykonávání této zábavy.

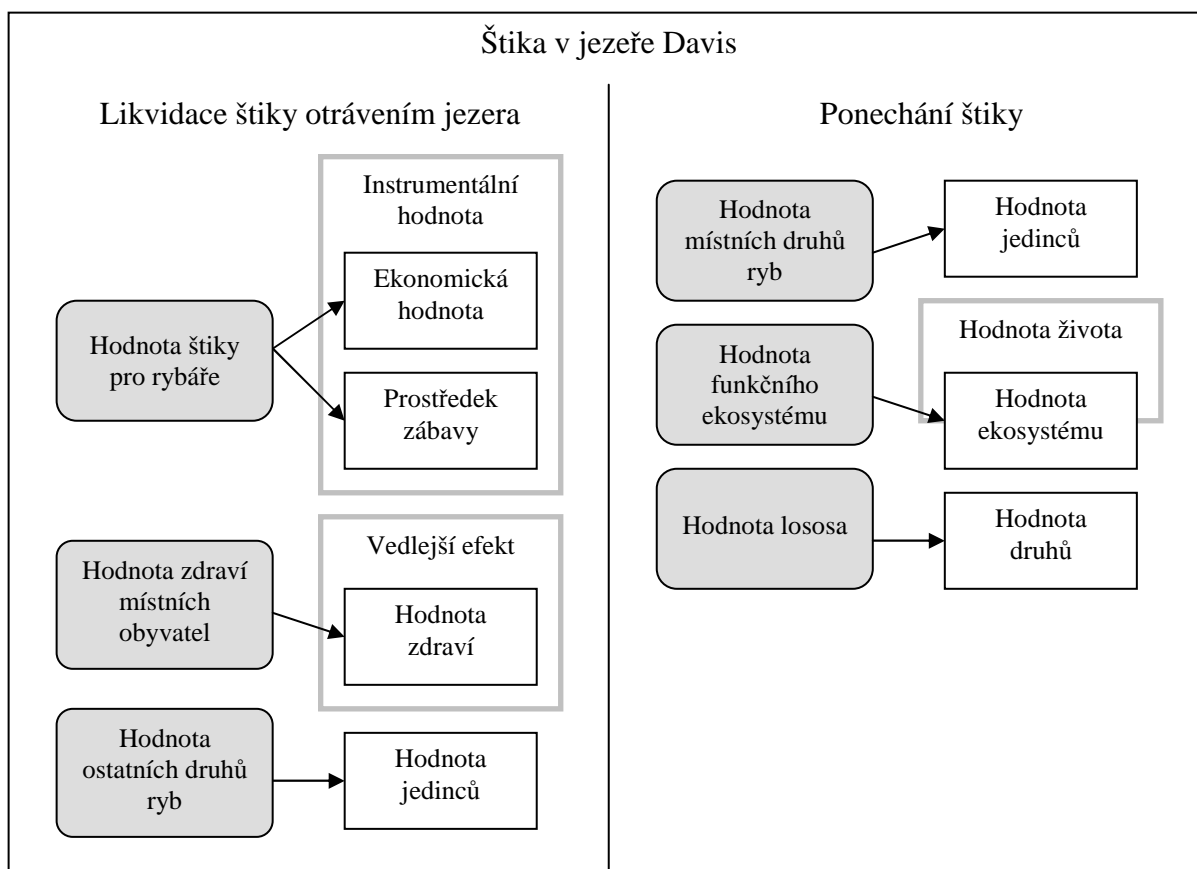

Diagram 2: Na levé straně diagramu jsou hodnoty ohrožené likvidací štiky v jezeře jeho otrávením. Je to dvojitá instrumentální hodnota pro rybáře. Konkrétně ekonomická hodnota a ryby jako objekt sportovního rybaření. Eliminace štiky otrávením přivádí na scénu ještě hodnotu zdraví místních obyvatel a hodnotu jedinců dalších otrávených ryb. Na pravé straně jsou hodnoty ohrožené štikou. Jedná se o hodnotu jedinců místních ryb, hodnotu ekosystému ohroženou vymizením těchto ryb, kterou je možné popsat (částečně) jako hodnotu života a nakonec i hodnotu druhů představovanou rizikem rozšíření štiky do blízké delty, kde žijí ohrožení lososi.

Hodnotou, kterou musíme uvažovat v případě, že proti invazní štice nezasáhneme, je místní populace ryb v jezeře Davis. Pokud tyto ryby nejsou endemity⁸ či se nejedná o druhy jinak ohrožené, tak je ve hře jejich hodnota jako jedinců. Dále se zde jedná o hodnotu ekosystému, který by mohl být zavlečením velkého dravce nenávratně poškozen. Vymizení ryb z jezera by bylo ztrátou samo o sobě, navíc by to mohlo mít za následek další škody, neboť ryby mohou představovat např. podstatný článek potravních sítí v ekosystému. Jestliže by zlikvidování populací některých druhů v jezeře Davis ohrožovalo samotnou existenci těchto druhů, tak kromě uvedených hodnot je zde i hodnota druhu.

Hodnota druhu je rozhodně ve hře z hlediska možného rozšíření štiky do delty Sacramento a San Joaquin River. O lososy nám jde právě proto, že jsou jako druh ohrožení vyhynutím, díky tomu, že byli v minulosti příliš loveni.

Tento případ není z hlediska hodnot stále vyčerpaný. Samotná technika odstranění štiky, tedy otrávení jezera, je kontroverzní a dotýká se některých hodnot. Otrávení zabilo kromě štiky i další ryby, a jistě i jiné organismy. Pravděpodobně žádný z těchto druhů nebyl jako druh tímto zásahem ohrožen, takže jsou ve hře jen jakožto jedinci. Kromě hodnoty jedinců tu pak máme zájem místních obyvatel, kteří se obávali zdravotních rizik způsobených otrávením vodních zdrojů (Simberloff 2011, 127). Tedy hodnota zdraví místních obyvatel (Diagram 2).

3.3 *Casuariny* na Floridě

Několik druhů australských dřevin rodu *Casuarina* označovaných většinou jako „Australian pine“ (australská borovice) bylo zavlečeno v devadesátých letech devatenáctého století na Floridu. Tyto druhy ohrožují místní flóru a faunu hned několika způsoby. Souvislá pokrývka, kterou tvoří spadané jehlice, dusí květeny a kořeny zamezují hnízdění mořských želv. Navíc *casuariny* díky symbiotickým organismům obohacují půdu o dusík, a tím mění úrodnost a režim živin v půdě, na které jsou místní druhy adaptované. Proti likvidaci takzvané australské borovice vystoupili někteří místní obyvatelé, s tím, že je to nádherný strom a mají rádi jeho stín (Ellis 1999) a s poukázáním na to, že přístup bojující proti nepůvodním druhům vykazuje podobné rysy s nacismem (Simberloff 2011, 125).

⁸ Endemit – druh vyskytující se jen v určité oblasti (např. endemit kontinentu, ostrova, nížiny, řeky) (Benešová 1999, 380).

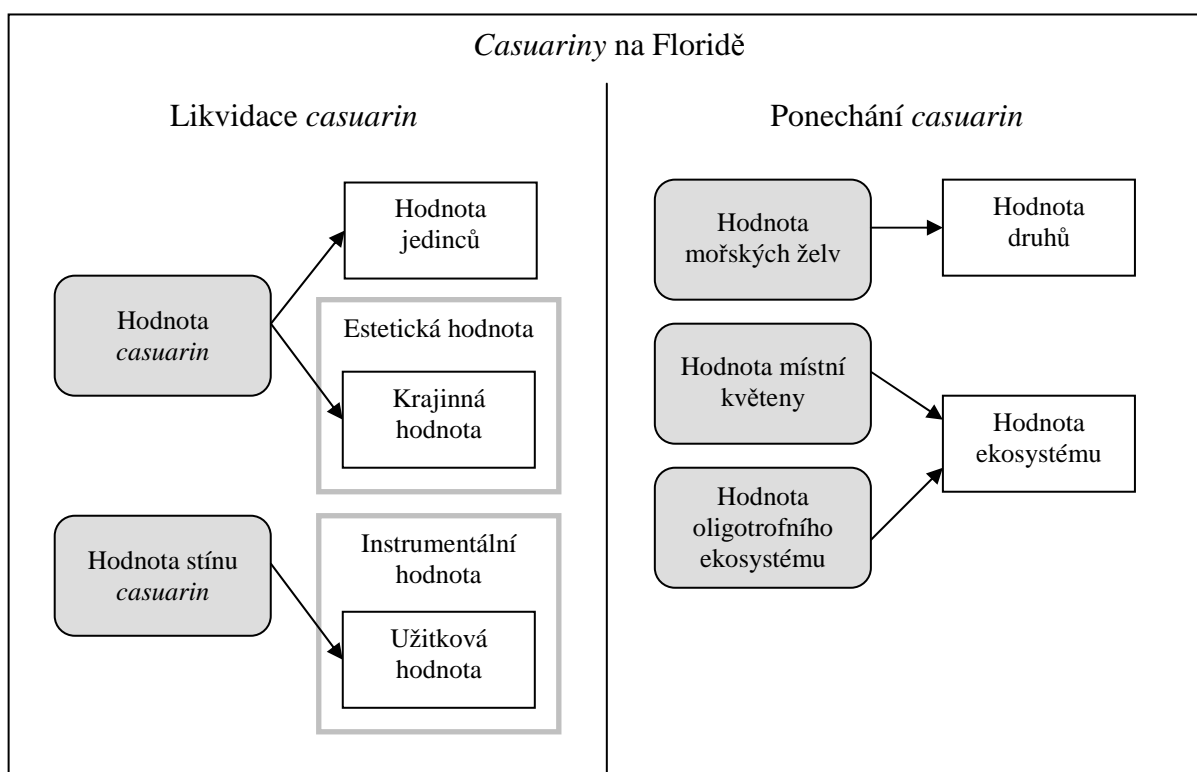

Diagram 3: Na levé straně diagramu jsou hodnoty ohrožené likvidací *casuarin*. Jde o hodnotu *casuarin* představující hodnotu jedinců a krajinnou hodnotu, která spadá pod hodnotu estetickou. Dále je zde hodnota stínu, který *casuariny* poskytují, což je užitková, tedy instrumentální hodnota. Na pravé straně vidíme hodnoty ohrožené ponecháním *casuarin*. Je to hodnota mořských želv jakožto hodnota druhu, dále hodnota místní květeny představující hodnotu ekosystému a nakonec hodnota oligotrofního, tedy na živiny chudého ekosystému.

Tento příklad je z hlediska hodnot podobný předchozímu, ale jsou zde jisté rozdíly – především v důrazu na jednotlivé hodnoty. *Casuariny* jsou stejně jako eukalypty majestátními stromy, takže je kladen důraz na jejich ochranu jako jednotlivců a zároveň jim nelze upřít krajinný význam. Velké stromy obecně požívají úcty jakožto jedinci nezávisle na jejich krajinném významu⁹. Poskytování stínu sice zřejmě nebude příliš důležitý argument pro jejich ochranu, ale pro nás je zajímavý, neboť se jedná o určitou užitkovou hodnotu pro lidi.

Na druhou stranu *casuariny* ztěžují hnízdění mořským želvám. Mořské želvy jsou ohrožené druhy, takže tu máme opět hodnotu druhu. Ústup květeny v důsledku souvislého pokryvu spadáním jehličím není zřejmě ani otázkou jednotlivců, ani druhů, pokud nejsou vzácné, spíše se jedná o obavu z ochuzení biotopu, tedy o hodnotu ekosystému. Stejně tak jako ohrožení hodnoty ekosystému bude patrně nejlépe popsán

⁹ Dokladem pro to budiž relativně přísné ochranné předpisy týkající se stromů (např. §3, 189/2013 Sb., Vyhláška o ochraně dřevin a povolování jejich kácení) a vysoké částky, které se jim přisuzují, pokud jsou ekonomicky vyčíslovány (např. při počítání škod na porostech).

dopad fixace vzdušného dusíku symbiotickými organismy vedoucí k živinovému obohacení půdy, které místní flóře příliš nevyhovuje (Diagram 3).

4. Identifikace hodnot

Nyní shrňme hodnoty uvedené v příkladech invazí. Cílem je získat seznam základních hodnot, které jsou připisovány přírodním entitám v kontextu problematiky biologických invazí.

V první řadě je třeba říci, že pod kategorií nazvanou „instrumentální hodnota“ jsme zařadili antropocentrické postoje k přírodě. Jedná se o zkratku, neboť instrumentální hodnota se nevztahuje pouze k antropocentrismu (viz kap. 5.1.1)¹⁰.

Vedle již zmíněného antropocentrického přístupu zde máme odkazy k hodnotě jedinců a nadindividuálních přírodních celků, estetické hodnotě a nakonec jednu referenci k vedlejšímu efektu. Nadindividuálními celky jsou především druhy a ekosystémy. Druhé z nich nejsou jasně oddělitelné od ohledů vůči krajině, ve kterých hraje důležitou roli estetický pohled. Vedlejším efektem se nebudeme dále zabývat, neboť se jedná o situaci, kdy nepřičítáme přírodním entitám žádnou hodnotu, ale naše zájmy jsou takové, že náhodou jejich hájení obnáší také určitý ohled na přírodní jsočina.

Z uvedeného je zřejmé, že spektrum hodnot, které můžeme získat z příkladů biologických invazí a přístupů k nim je velice nejasné. Hodnoty se vzájemně prolínají a bez teoretického podkladu není možné s nimi jakkoliv přesněji zacházet. Také proto je nyní nezbytné se podívat na možnosti zdůvodnění jednotlivých hodnot, které nám nabízí environmentální etika.

¹⁰ Ve zbytku práce již tuto zkratku nebude používat a výrazem „instrumentální“ budeme referovat k pojmání daného objektu jako prostředku, nikoliv cíle.

5. Etika biologických invazí

Etikou biologických invazí rozumíme oblast environmentální etiky, resp. biologické invaze jsou fenoménem, který z hlediska etického uvažování spadá do environmentální etiky. Environmentální etika je etikou zabývající se lidským vztahováním se k mimolidskému/přírodnímu světu (Palmer 2003, 15)¹¹ a má nezřídka formu otázky: „Jak se má člověk chovat ve vztahu k přírodnímu¹² světu?“ Abychom mohli tuto otázku zodpovědět, tak je nejprve třeba se ptát: „Jaké přírodní entity jsou morálně relevantní a člověk by měl vůči nim uplatňovat ohledy?“ A až následně se zabývat tím, jakou podobu tyto ohledy mají; jak řešit situace, kdy jsou v konfliktu a podob.

5.1 Teorie hodnot

Nejpoužívanější, a domnívám se, že i nejpřehlednější, způsob rozlišení morální relevance přírodních entit je pomocí teorie hodnot. Nejprve se ptáme, jaké hodnoty jsou vlastní daným entitám či jim je připisujeme a následně, které z těchto hodnot jsou morálně relevantní a které jsou z morálního hlediska arbitrární. Celá oblast environmentální etiky bývá určena otázkou, zda přiznáváme vnitřní hodnotu přírodním entitám, nebo ohledy na přírodní svět odvozujeme z antropocentrické etiky a samotné přírodní entity žádnou vnitřní hodnotu nemají. První varianta znamená, že environmentální etika je svébytnou oblastí zkoumání. Druhá varianta, že environmentální etika je jen zvláštní případem etiky (Palmer 2003, Sylvan 2003). Rozřešení tohoto dilematu není tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát. Odpověď totiž závisí na poměrně nejasném pojmu vnitřní hodnoty.

5.1.1 Vnitřní hodnota

Vnitřní hodnota (*intrinsic value*) je pojem, se kterým se budeme setkávat velice často. Operuje s ním velká část teorií environmentální etiky, ale jeho význam se nezřídka u různých autorů podstatně liší. S pojmem vnitřní hodnoty bývají spojovány pojmy vnější hodnoty (*extrinsic value*), instrumentální hodnoty (*instrumental value; means*) a neinstrumentální hodnoty (*non-instrumental value; ends*).

Vnitřní hodnotou se obvykle rozumí neinstrumentální hodnota a jejím opakem hodnota instrumentální, resp. vnější. Christine Korsgaard (1983, 170-173) upozorňuje

¹¹ „man's relation to land and to the animals and plants which grow upon it“ (Leopold 1949)

¹² „přírodnímu“ je zde myšleno jako opak lidského, artificiálního (viz druhý význam „Nature“ Mill 1874).

na to, že v takovémto případě dochází ke ztotožnění dvou distinkcí. Je třeba rozlišit vnitřní hodnotu a neinstrumentální hodnotu, stejně jako hodnotu vnější a instrumentální. První dvojice pojmů je hodnota vnitřní a vnější. Definice vnitřní hodnoty se zpravidla odvozuje od G. E. Moore (1922, 260), který ji definuje jako hodnotu závislou výhradně na vnitřní přirozenosti dané věci¹³. Je to hodnota, kterou si věc podržuje i v naprosté izolaci, tedy hodnota v pozdější terminologii označovaná jako nerelační (O'Neill 2003). Pokud si představíme, že by existovala jen daná věc, pak, pokud si i přesto danou hodnotu zachovává, je tato hodnota hodnotou vnitřní¹⁴. Naopak vnější hodnota je jakákoliv hodnota, která neodpovídá tomuto určení. Takovouto hodnotu si věc v izolaci nepodržuje a je hodnotou relační – závisí na vztazích k jiným jsoucům.

Druhou dvojicí je hodnota instrumentální a neinstrumentální. Hodnotou instrumentální se rozumí taková hodnota, která představuje pouhý prostředek k dosažení jiné hodnoty. Archetypálním příkladem je nástroj, např. pila. Hodnota pily je instrumentální – slouží k řezání¹⁵. Neinstrumentální hodnotu má oproti tomu něco, co je ceněno pro ně samé.

Právě neinstrumentální hodnota, tedy něco ceněného pro ně samé, bývá ztotožňována s vnitřní hodnotou, tedy něčím, co je hodnotné nezávisle na kontextu, resp. hodnota čehož je nerelační¹⁶. Pro naše účely je však podstatnější ztotožnění opačných pojmů – hodnoty vnější a instrumentální. Jak ukazuje Christine Korsgaard (1983, 171-172), tak toto ztotožnění pojmů znamená, že cokoliv, co se ukáže, jako hodnotné relačně, tak musíme označit za pouhý prostředek. Jestliže to, čemu přikládáme hodnotu, se může vyskytnout i v situaci, kdy tomu hodnotu upřeme, pak je tato věc jen prostředkem k dosažení něčeho jiného. Příklad, který uvádí Ch. Korsgaard, je pozorování západu slunce. Připustíme-li, že tato činnost není dobrá, pokud je tomu, kdo ji provádí nepříjemná, pak nás ztotožnění hodnot nutí říci, že pozorování západu slunce je jen prostředkem – tedy prostředkem k potěšení.

¹³ „To say that a kind of value is „intrinsic“ means merely that the question whether a thing possesses it, and in what degree it possesses it, depends solely on the intrinsic nature of the thing in question“ (Moore 1922, 260).

¹⁴ Tento myšlenkový experiment však předpokládá hodnotový objektivismus. Zastánce subjektivismu by možnost zachování si hodnoty v naprosté izolaci odmítl. Viz např. Callicotovo rozlišení mezi zdrojem (*source*) a místem (*locus*) hodnoty (viz Lee 2003).

¹⁵ Samozřejmě i nástroji si lze představit, že budeme přisuzovat neinstrumentální hodnotu. Např. ceníme-li si jej pro něj samý, nikoliv pro jeho funkci. Oblíbený nástroj může být třeba už zcela rezavý a k vykonávání původní funkce naprosto nevhodný.

¹⁶ Analýza a důsledky tohoto ztotožnění viz Korsgaard 1983, 171.

Kromě uvedených dvou významů pojmu „vnitřní hodnota“ – nerelačním a neinstrumentálním – se lze setkat ještě se třetím. Označením hodnoty za vnitřní může být myšleno, že se jedná o hodnotu nezávislou na osobě hodnotitele. Takováto pozice vyjadřuje hodnotový objektivismus, a tedy je metaetickým tvrzením o původu/zdroji hodnoty (O'Neill 2003).

Výraz „vnitřní hodnota“ budeme používat, pokud neuvedeme jinak, v prvním z uvedených významů, tedy jako hodnotu nezávislou na kontextu, nerelační. V případě, že autoři určité teorie používají výraz „vnitřní hodnota“ jako protikladu k hodnotě instrumentální, pak budeme referovat k této hodnotě, jako k „hodnotě neinstrumentální“, budeme se tedy držet terminologie představené v této kapitole.

5.1.2 Argumenty pro existenci hodnot

Prvním argumentem, někdy uváděným pro existenci vnitřní hodnoty, je argument založený na instrumentální hodnotě. Tento argument však nemluví ve prospěch existence vnitřní hodnoty, ale hodnoty neinstrumentální, tedy něčeho ceněného pro ně samé. Postup je následující:

- 1) Jsou věci, které mají instrumentální hodnotu.
- 2) Takovéto věci jsou prostředky k dosažení něčeho jiného. (z definice instrumentální hodnoty)
- 3) To, k čemu slouží jako prostředky, je ceněné buď pro ně samé, nebo je to také prostředkem.
- 4) Každý řetězec prostředků musí mít na svém počátku něco, co je ceněné pro ně samé.
- 5) Tedy existuje něco, co není prostředkem, ale je ceněné pro ně samé, což je věc s neinstrumentální hodnotou.

Na vnitřní hodnotu tento argument vztáhnout nelze. Z existence prostředků neplyne, že je zde něco hodnotného nezávisle na kontextu, ale jen něco hodnotného pro ně samé. Takováto věc může být, co se týče hodnoty, na kontextu závislá (viz uváděný příklad s pozorováním západu slunce). Obdobně nelze argument převést z dvojice instrumentální x neinstrumentální na dvojici vnější x vnitřní. Z existence vnější hodnoty neplyne existence hodnoty vnitřní. Lze si totiž představit, že všechny hodnoty jsou závislé na kontextu (tedy vnější) a žádná na něm nezávislá.

Druhým důležitým argumentem týkajícím se hodnot je argument „posledního člověka“. Ten je především kritikou antropocentrismu, a uvádíme jej proto v části 5.2.1.1.

5.2 Antropocentrický přístup v environmentální etice

Antropocentrický přístup v environmentální etice bývá chápán tak, že nejlepší způsob etického uchopení přírodního světa je skrze instrumentální hodnotu pro člověka (Palmer 2003, 18). Člověk je zdrojem a místem hodnot ve světě. Tím je myšleno, že mimo člověka nejsou žádné neinstrumentální hodnoty¹⁷. Příroda má hodnotu jen nakolik slouží k lidským cílům. To však neznamená, že by tento přístup rezignoval na environmentální otázky. Ovšem zohlednění environmentálních otázek, jak tvrdí zpravidla antropocentrismus, je nejučinnější perspektivou instrumentální hodnoty pro člověka. Proč? Jsou dvě možnosti: První je spíše pragmatická – instrumentální přístup k přírodě se vyhne kontroverznímu připisování neinstrumentální hodnoty přírodnímu světu; díky tomu je přijatelnější pro širší veřejnost, a tak může získat politickou podporu a být realizován snadněji než přístupy neantropocentrické. Druhá možnost odmítá argumentaci pro neinstrumentální hodnoty v přírodním světě jako chybnou, a tedy pokud má příroda nějakou hodnotu, pak jen instrumentální ve prospěch lidských zájmů.

Různé variace na antropocentrický přístup jsou hojně zastávány. Uvědomění si environmentální zodpovědnosti, jehož vlna odstartovala v polovině minulého století, bylo do značné míry poháněno právě obavou o lidské zájmy. Sem patří diskuze problémů jako rozšiřování ozonové díry, znečištění a destrukce deštných pralesů nebo koncepce trvale udržitelného rozvoje (Palmer 2003, 18).

Tradiční západní etika je antropocentrická – zabývá se téměř výhradně vztahy v lidské společnosti, a pokud uvažuje přírodní entity, tak jako prostředky k uspokojení lidských potřeb. Výraznou kritiku tohoto přístupu artikuluje v různých podobách ekofeminismus. Přístup k přírodě přirovnává k diskriminaci žen ve společnosti (*twin oppressions*).

I v současné environmentalistické debatě má antropocentrismus silné slovo. Příkladem může být shrnutí argumentů pro ochranu divočiny (*wilderness*) podané Michealem P. Nelsonem (2003, 154-198). Nelson uvádí třicet argumentů pro ochranu divočiny – např. divočina jako rezerva nerostných surovin, divočina jako místo k odpočinku, divočina jako skanzen přírodních procesů, divočina jako útočiště některých druhů zvířat, divočina jako entita mající vnitřní hodnotu. Více než dvě třetiny uvedených argumentů jsou antropocentrické. Pokud například tvrdíme, že divočinu je

¹⁷ a hodnoty jsou připisovány člověkem.

třeba chránit jako rezervoár nerostných surovin, pak ji chráníme v rámci lidských zájmů – totiž jako potenciální zdroj surovin v budoucnosti.

5.2.1 Význam a kritika antropocentrismu

Zdůvodňování ohledu vůči přírodnímu světu na základě jeho instrumentální hodnoty pro člověka má svůj neopomenutelný význam. Ten tkví především ve výhodách, který tento přístup má vůči alternativě, tedy vůči ohledu založenému na neinstrumentální hodnotě nacházející se v přírodě.

Antropocentrismus se vyhne zdůvodňování neinstrumentální hodnoty v přírodě. Ač je řada autorů přesvědčena, že takovéto hodnoty lze obhájit, tak je stále většinově existence neinstrumentálních hodnot v přírodě chápána jako nesamozřejmá (ostatně i proto je třeba je zdůvodňovat) a často označovaná jako kontroverzní (např. Palmer 2003, 18). Kromě teoretické výhody v podobě vyhnutí se tomuto kontroverznímu kroku, s sebou tento fakt nese praktickou výhodu. Antropocentrické stanovisko je vlastní široké veřejnosti, a je tudíž relativně snadno politicky prosaditelné (viz předchozí oddíl) (např. Sagoff 2009, 50). To je také důvodem, proč je široce uplatňované. Je ovšem třeba dodat, že není pravdou, že by veškerá environmentální praxe výslovně či implicitně vycházela z antropocentrického stanoviska (viz např. Simberloff 2012, 21 a příklady v kap. 3).

Jaké jsou však důvody pro odmítnutí antropocentrismu vzhledem ke všem jeho výše uvedeným přednostem? V první řadě je to nedostatečnost antropocentrického postoje v environmentální etice. Antropocentrismus nedokáže zdůvodnit mnohé z našich intuitivních postojů v problematice environmentální etiky (zejména některé příklady ohrožení druhů, viz kap. 6). Z definice se zabývá přírodními entitami jen nakolik jsou instrumentálně důležité pro člověka. Avšak zdaleka ne všechny přírodní entity mají význam v kontextu lidských zájmů a mnohé z těch, kterým by se snad nějaký význam přičíst dal, mají instrumentální hodnotu relativně slabou. Díky tomu budou snadno převáženy jinými instrumentálními hodnotami. Důsledkem je, že antropocentrická etika není postačující formou environmentální etiky, nemáme-li rezignovat na podstatnou část environmentálních postojů.

Důsledkem snahy držet antropocentrický přístup jako výhradní způsob zdůvodnění environmentální etiky může být jeho napínání tak, aby obsáhl co největší část environmentální problematiky. To znamená, že jsou hledány instrumentální hodnoty, tedy lidské zájmy, i v případech, kde žádný skutečný zájem není. Tento přístup

činí antropocentrický postoj snadno zpochybnitelný v dotyčných případech, a tak jej znevěrohodňuje jako celek. Jak jsme si řekli, právě věrohodnost a přesvědčivost je silnou stránkou antropocentrické etiky, a měli bychom se tedy vyvarovat její destrukce.

Kromě toho, že antropocentrismus nepokrývá všechny případy environmentální problematiky, tak je proti němu namítáno, že vlastně ani neodpovídá našim intuitivním postojům. Přírodě totiž nepřipisujeme jen instrumentální hodnotu, ale také hodnotu neinstrumentální (viz následující příklad s „argumentem posledního člověka“).

5.2.1.1 Argument posledního člověka

Tento argument (Sylvan 2003) vychází z myšlenkového experimentu a jeho motivace je odpověď na námitku, že nic takového jako vnitřní hodnota v přírodě není, že příroda je pro člověka hodnotná jenom instrumentálně.

Pokud tvrdíte, že příroda je pouhým prostředkem pro uspokojení lidských cílů, tak si představte následující situaci: Z lidské populace zůstal poslední člověk. Tento člověk se rozhoduje, zda na konci svého života zničí ostatní živé organismy. Jestliže bychom označili rozhodnutí zničit život na Zemi za špatné, pak zjevně přičítáme přírodě hodnotu, která není instrumentální ve vztahu k člověku. To proto, že přetrvání života po skončení lidského rodu už nemůže mít význam prostředku pro splnění lidských cílů.

Pro jaký druh hodnoty hovoří tento argument? Opět, jako v argumentu založeném na instrumentální hodnotě (kap. 5.1.2), neříká nic o jejím vztahu ke kontextu, tedy by se zdálo, že jde, stejně jako v předcházejícím případě, o hodnotu neinstrumentální. Argument však pouze říká, že je v přírodě nějaká hodnota nezávislá na antropocentrických zájmech. Takováto hodnota může být instrumentální i neinstrumentální. Jak ukázal první argument, tak v případě, že by se jednalo o instrumentální hodnotu, tak zde musí být i nějaká hodnota neinstrumentální. O tom, zda se jedná o hodnoty vnitřní či vnější, myšlenkový experiment „posledního člověka“ nehovoří.

5.3 Individualistické koncepce

Jednou z možných odpovědí na problémy antropocentrismu je rozšíření oblasti eticky relevantních subjektů. Antropocentrismus bývá nejčastěji chápán tak, že přiznává neinstrumentální hodnotu lidem – a to lidem jako jednotlivcům, individuům. Proč vytvářet na tomto místě hranici a nejít dál? Kromě lidských jedinců můžeme přiznat neinstrumentální hodnotu i jedincům jiných druhů.

5.3.1 Individualistické a konsekvencionalistické přístupy

Několik koncepcí přijímajících tuto strategii označuje Palmer (2003, 19) jako individualistické a konsekvencionalistické přístupy. Jedná se o koncepty navazující na utilitaristickou tradici. Tedy cílem je maximalizace určitého stavu jedinců, spíše než přímo jednotlivá individua. Tímto stavem je zpravidla radost, potěšení (*pleasure*).

Příkladem takovéto přístupu je koncepce Petera Singera. Ta spočívá na rovném uvažování zájmů, jako na principu rovnosti, který nevychází z žádných vlastností jedince a je díky tomu univerzální (Singer 1993, 21). Tato universálnost nezasahuje jen lidskou populaci, ale vztahuje se i na některá zvířata. Nelze ji omezit jen na lidi právě proto, že není závislá na nějakých vlastnostech, jako inteligenci, rase a podobně. Jediným kritériem pro rovné uvažování zájmů je jejich existence. Singer tvrdí, že ne všechny organismy mají zájmy. Předpokladem pro připsání zájmů je schopnost trpět a užívat si (Singer 1993, 57). Tuto schopnost mají ze všech organismů jen někteří živočichové.

Jak poukazuje Palmer (2003, 19), takovýto přístup naráží na problém zaměnitelnosti. Pokud bychom jedince bezbolestně usmrtili a nahradili jiným, tak by v utilitaristickém součtu nemuselo dojít k žádné změně, nespáchali bychom tedy nic špatného. Singer jako obranu proti této námitce rozlišuje zájmy sebe-vědomých a pouze vědomých organismů. Sebe-vědomé organismy mají nejen zkušenost bolesti a slasti, ale vědomí sama sebe a své budoucnosti. To zakládá jejich zájem žít, není tedy možné je jednoduše nahradit, když bereme jejich zájmy jako morálně relevantní.

5.3.1.1 Kritika individualistických a konsekvencionalistických přístupů

Proti Singerově utilitarismu zájmů jako koncepci environmentální etiky je třeba v první řadě namítnout, že nebere v potaz výraznou část živého světa. Vyřazení všech organismů kromě člověka a (části) živočichů z morálních ohledů je fatálním ochuzením environmentální etiky, která takto nemůže postihnout řadu případů, které by měla. Resp. utilitarismus zájmů pochopitelně určitou hodnotu např. rostlinám přisoudit může, ovšem jen hodnotu instrumentální (sloužící k cílům lidským či zvířecím). Proto se na něj vztahuje stejná námitka, jako na antropocentrismus – totiž, že instrumentální hodnota není v mnoha ohledech dostačující.

Přístup Robina Attfielda tuto námitku řeší. Místo založení zájmů na schopnosti cítit bolest a slast tvrdí Attfield, že organismy mají zájem se rozvíjet a vzkvétat a je to

tato vlastnost vzkvétání organismů, která je hodnotná (Palmer 2003, 20). Tu nemají jen některé, ale všechny živé organismy, a tak nelze namítnout, že na některé není brán dostatečný ohled.

5.3.2 Individualistické deontologické koncepce

Alternativním přístupem, který taktéž bere ohled na všechny živé organismy, je deontologická teorie Paula Taylora. Taylor odmítá konsekvencionalistické pojetí a místo hodnoty určitého stavu (vzkvétání, potěšení a podob.) tvrdí, že hodnotné jsou přímo dané organismy. Každý organismus má své vlastní dobro, tím je plné rozvinutí jeho síly a zdraví, splnění všech podmínek pro úspěšné zvládnutí životního prostředí, chránění jeho existence a projití celým životním cyklem (Taylor 1981, 199). To zakládá hodnotu daného organismu, která není závislá na kontextu a není pouhým prostředkem¹⁸. Taylor označuje organismy jako teleologická centra života.

Ač bývá Taylorova koncepce řazena mezi individualistické (Palmer 2003, 22), tak v ní najdeme i formulaci nadindividuálního dobra. Dobro společenstva spočívá v jeho uchovávání z generace na generaci jako koherentního systému sestávajícího se z geneticky a ekologicky propojených organismů, jejichž průměrné dobro je maximální vzhledem k danému prostředí (Taylor 1981, 199).

Tato definice je však značně problematická. V první řadě zde dochází ke konfrontaci s obecnější otázkou, se kterou se Taylorova teorie nějak musí vyrovnat. Totiž, jak se postavit k problematice kompenzace (v praxi mající podobu např. ekologické obnovy (*ecological restoration*)). Jedná se vlastně o podobnou otázku, jako je otázka zaměnitelnosti, kterou jsme řešili v souvislosti s konsekvencionalistickým pojetím. Lze poškození jednoho jedince nahradit podporou druhého (jak by napovídala definice uvažující průměrné dobro)? Nikoliv, vnitřní hodnota je připsána přímo jedincům, nikoliv nějakým stavům nebo kvalitám, které by bylo možno utilitaristicky sčítat, a tak obhájit zaměnitelnost. Proto se odkaz na průměrné dobro v definici dobra společenstva nezdá plně v souladu s předchozími principy. Bylo by možné namítnout, že principy mající za cíl optimalizaci většího celku (z individualistické pozice) nemusí

¹⁸ Taylor používá spojení „*inherent worth*“, čímž se vyhybá významově zatíženému „*intrinsic worth*“. Nicméně hodnota, kterou organismům přičítá, je nezávislá na kontextu a není prostředkem k realizaci jiných hodnot. V zavedené terminologii (kap. 5.1.1) se tedy jedná o hodnotu vnitřní a neinstrumentální.

vycházet z utilitarismu - např. takzvaný „*miniride principle*“ Toma Regana¹⁹, což zde však nepřipadá v úvahu vzhledem formulaci vyžadující maximalizaci průměrného dobra, uvedené v definici.

V druhé řadě maximalizace průměrného dobra s sebou nese problém nazývaný obvykle „*repugnant conclusion*“ a traktovaný v problematice budoucích generací (např. Arrhenius 2014). Pokud je cílem maximalizace průměrného dobra ve společenstvu s neurčeným počtem členů, tak nás tato maxima nutí k velice kontroverzním preferencím. Jestliže máme společenstvo s organismy, jejichž individuální dobro se liší, pak jakékoliv společenstvo, jemuž chybí kterýkoliv z organismů prvního společenstva s podprůměrným individuálním dobrem, bude mít vyšší průměrné dobro. Jinými slovy: Když ze společenstva odstraníme podprůměrný organismus (co se týče jeho individuálního dobra), tak zvýšíme průměrné dobro společenstva. Za předpokladu, že organismy se liší v individuálním dobru, dospějeme ke společenstvu s maximálním průměrným dobrem tak, že zachováme jen organismus s nejvyšším dobrem. To zajisté není naším cílem a ani to není dobrem společenstva, neboť to vyžaduje ekologicky provázané organismy.

Dobro individuálního organismu navíc nemusí být nezávislé na vztazích s jinými organismy (ty potřebuje např. jako partnery nebo potravu). Ideálem, společenstvem s maximálním dobrem, tedy nebude absurdní případ jednoho jedince, ale spíše nějaké společenstvo převážně autotrofních organismů, které již naplňuje požadavky definice na ekologickou provázanost. V tomto případě, dosti vzdáleném od obvyklého ideálu v podobě tropického deštného lesa, bude průměrné dobro jedinců relativně vysoké, protože je narozdíl od komplexního ekosystému nic neohrožuje a patrně se jim bude dařit v „plném rozvinutí své síly a zdraví, splnění všech podmínek pro úspěšné zvládnutí životního prostředí, chránění své existence a projití celým životním cyklem“.

Domnívám se, že omyl v jádru formulace dobra společenstva spočívá v představě, že ve zdravém komplexním ekosystému (například onom tropickém deštném lese) plném silných a zdravých jedinců tito jedinci převažují, a tak je vysoké individuální průměrné dobro. Ovšem jak si všiml již Darwin (1859), tak většina jedinců je zlikvidována přírodním výběrem. Podíl těchto jedinců bude záviset na nadprodukci potomků, nikoliv na tom, co bychom označili jako zdravý ekosystém.

¹⁹ Pokud dochází ke srovnatelnému poškození, tak je třeba zvolit řešení, které poškodí spíše méně než více jedinců. Cílem přitom není maximalizace nějakého stavu, ale snaha vyhnout se překračování práv jedinců (Varner 1998, 112-113).

Taylorova koncepce nezavádí žádnou hierarchii v hodnotě jednotlivců – všichni jednotlivci mají stejnou hodnotu. Takové pojetí je právem kritizované jako prakticky nepoužitelné. Dokonce bylo poukazováno i na nekonzistentnost Taylora v tomto bodě, kdy akceptuje použití medicínských postupů zabíjejících miliony mikroorganismů nebo realizaci některých stavebních projektů, které s sebou nesou velké množství obětí, byť jsou stavěny prospěšné instituce jako koncertní haly nebo nemocnice (Palmer 2003, 23; Wenz 1988, 286).

Deontologickou pozicí zavádějící hierarchii je např. koncepce Louise Lombardiho. Lombardi stupňuje vnitřní hodnotu jedinců na základě jejich schopností s vrcholem v člověku. To mu na jednu stranu umožňuje vyhnout se výše uvedené námitce vznesené vůči Taylorovi, ale na druhou stranu se tím vystavuje obvinění z antropocentrické konstrukce oné hierarchie hodnot (Palmer 2003, 23).

5.3.3 Kritika individualismu

Viděli jsme, že individualistické přístupy mohou mít mnoho podob. První významnou skupinou jsou utilitaristické koncepce, které jako maximum staví maximalizaci určitého stavu organismů. Vedle nich bývají jmenované teorie práv zvířat zastoupené např. Tomem Reganem. Připsáním základních práv zvířatům se jejich zastánci vymezují proti případům, kdy utilitarismus schvaluje převážení zájmu jednotlivce zájmy většiny (Varner 1998, 112). Druhou velkou skupinou jsou deontologické koncepce. V jejich rámci bývá připisována vnitřní/neinstrumentální hodnota živým organismům.

Proti všem těmto individualistickým teoriím existuje několik hojně traktovaných námitek. Zejména je to problém predace. Ať už tyto koncepce přiřazují organismům práva nebo hodnotu jejich stavům či životu, tak jsou konfrontovány se situací v přírodě. Ve volné přírodě jsou jedinci vystaveni „nežádoucím“ situacím, kterým by člověk dokázal zabránit nebo zmírnit jejich důsledky. Jednou z těchto situací je predace, která s sebou nese značné utrpení kořisti. Predaci by člověk zajisté mohl snížit (např. odstraněním predátorů z volné přírody). Proč by tak neměl učinit, jestliže je morálně zavázán snižovat utrpení jednotlivců, kde může? Jak ukazuje Warwick Fox (2007, 111), nelze tuto námitku odbýt tím, že zvířata nejsou „*moral agents*“, neboť jsou „*moral patients*“ a stejně jako v případě postižených nebo dětí je neviníme, ale měli bychom (vzhledem k přijatému individualismu) jim v poškozování jiných zabránit, když je to v našich silách.

Obdobným problémem pro individualismus je akceptování situace, kdy se nezabíjí zvířata navzájem, ale zabíjí je člověk. Jde zejména o takzvaný terapeutický lov (*therapeutic hunting*), což je lov za účelem udržení určitého stavu populace, jehož překročení by mělo nežádoucí důsledky pro ekosystém. Např. odstřel velkých herbivorů, kteří při velké početnosti zabraňují regeneraci porostů intenzivním spásáním. Varner (1998, 98-120) se snaží ukázat, že při zastávání individualistického konsekvencionalistického přístupu, lze tento management akceptovat. Vychází ovšem z předpokladu, že terapeutický lov je vždy v zájmu určité širší skupiny dotčených jednotlivců. I když jsou odstřelení jedinci poškození, tak, pokud vezmeme v úvahu všechny jedince ekosystému trpícího přemírou spásání včetně jedinců budoucích, kteří zaplní uvolněný prostor po odstřelených, tak utilitaristicky dáme zásahu zelenou. Domnívám se, že takovýto předpoklad je nesamozřejmý a lze si představit, že odstřel nebude preferovatelný z hlediska jedinců, ale výhradně při uvažování hodnoty druhů, což však neodpovídá individualistickému přístupu.

Další argument proti individualismu předkládá Bryan G. Norton (1984, III.). Vychází z toho, že environmentální etika musí uvažovat problémy v dlouhodobém časovém rámci. Nestačí, aby zvolený postup nepoškozoval nikoho nyní. Je třeba, aby nepůsobil, pokud možno, škody i v budoucnosti, kdy zde již nikdo z nás nebude. Environmentální etika, aby byla adekvátní, tak musí umožňovat odsouzení takových případů, jako je uložení nebezpečného odpadu na místo, kde vzniká riziko pro další generace.

Z toho ještě neplyne odmítnutí individualismu. K tomuto kroku si Norton bere na pomoc Parfitův problém neidentity (*The Non-identity problem*) budoucích generací. Derek Parfit ukazuje, že k budoucím generacím se nemůžeme vztahovat, jako k individuům, a tak posuzovat morální otázky na základě poškození učiněném daným jedincům, jako to činíme v případě současných individuí. Například, pokud se žena rozhodne mít dítě v období, kdy je to z určitých dočasných zdravotních důvodů rizikové, tak nelze říci, že toto své dítě poškodila, když se ono narodí v důsledku dané komplikace postižené. To proto, že v případě, že by s početím posečkala a měla později dítě zdravé, tak by se jednalo o jiné dítě. Obdobně, při zvolení rizikového postupu ohledně zmíněného uložení nebezpečného odpadu, bude v důsledku toho na světě jiná generace, než by byla v případě rozhodnutí se pro nějakou alternativní strategii. To proto, že určitá strategie vytvoří jiná pracovní místa, jiný pohyb lidí, v důsledku toho

vznik jiných párů či alespoň jiné načasování početí další generace, a tudíž neidentickou budoucí generaci.

Individualistická etika tedy, podle Nortona, není adekvátní environmentální etikou, neboť, díky problému neidentity, nemůže postihnout poškození způsobené budoucím generacím.

Námitkou proti Nortonově argumentu je odmítnutí problému neidentity. Existuje celá řada přístupů, které jsou individualistické a zároveň se snaží problému neidentity vyhnout (viz Roberts 2013, část 3). Jedním z těchto přístupů je např. Reimanova odpověď na problém neidentity z Rawlsové pozice, tedy právě z individualistické perspektivy (Reiman 2007).

5.4 Holistické koncepce

Řešením zmíněných obtíží individualistické etiky je její odmítnutí, resp. přijetí etiky holistické. Zde již morálně relevantním objektem nejsou výhradně individua, ale do oblasti zájmu se dostávají nadindividuální celky. Nejčastějšími případy těchto celků jsou druhy, ekosystémy a příroda nebo život jako celek. Největší výzvou pro holistickou etiku je zdůvodnění neinstrumentální a neredukovatelné hodnoty daného celku. Celek, například druh, nemůže mít hodnotu pouze jako prostředek sloužící (zpravidla nepřímo) lidským zájmům, neboť pak by se jednalo o antropocentrismus. Ani nemůže mít hodnotu redukovatelnou na hodnotu jednotlivců, neboť pak bychom byli zpátky u individualismu.

5.4.1 Holistické antropocentrické koncepce

Vymezení holistické etiky, které jsme uvedli v předchozí části, se vymyká Nortonova koncepce slabého antropocentrismu (Norton 1984). Norton předkládá teorii, která je sice holistická, tedy přiznává hodnotu nadindividualistickým celkům, ale narozdíl od jiných holistických teorií je antropocentrická. Tedy přírodní jsoucna jsou z jejího hlediska hodnotná jen nakolik přispívají k realizaci lidských zájmů. Díky tomu, že Norton přiznává hodnotu lidskému druhu²⁰, tak se může vyrovnat s námitkami vůči individualismu. Ovšem na jeho koncepci se vztahují připomínky, které jsme uvedli vůči antropocentrismu.

²⁰ „The perpetuation of the human species is a good thing because a universe containing human consciousness is preferable to one without it.“ (Norton 1984, 143)

Podobný přístup jako Norton volí Lawrence E. Johnson (2003). Také on přiznává hodnotu lidskému druhu. Jeho argumentace je ovšem natolik obecná, že je-li platná, pak zdůvodňuje hodnotu všech druhů organismů (Sandler 2006, 79). Johnsonova motivace je stejná jako Nortonova – založit etický přístup, který může reflektovat dlouhodobé události a zároveň se vyhne problému neidentity (viz kap. 5.3.3).

Johnsonův argument předpokládá pojetí druhu, jako individua. Na takovéto individuum potom vztahuje charakteristiky, které zpravidla připisujeme pouze jedincům. Tvrdí, že druh je živé individuum s vlastními zájmy, neredukovatelnými na zájmy jedinců, z nichž se skládá a tyto zájmy jsou morálně relevantní. Ač tyto jednotlivé kroky argumentace jsou přinejmenším kontroverzní, tak Sandler a Crane (2006, 81) tvrdí, že jsou v určité podobě nezbytným postupem k ustavení neinstrumentální hodnoty druhu. Zmíněný obdobný argument Nortona ukazuje, že tomu tak být nemusí – Norton vidí hodnotu v přetrvání určité kvality, totiž lidského vědomí (Norton 1984, 143). K tomu nepotřebuje tvrdit, že *Homo sapiens* je žijící individuum s vlastními zájmy. Stačí, že je nositelem dané vlastnosti.

5.4.2 Holistické neantropocentrické koncepce

5.4.2.1 Druh jako hodnotný

Existují samozřejmě i přístupy nevycházející z antropocentrického hlediska²¹. Druh zde bývá ceněn jako nositel určité podoby života. Rolston (1988, 275) hovoří o unikátním evolučním příběhu, o esencích a duši v protikladu k existenci a tělu v podobě individuí²². Za zmínku stojí také instrumentální hodnota druhů představující prostředek k neantropocentrickým cílům. Takovýmto cílem bude větší celek, k jehož přežívání a integritě daný druh přispívá – například ekosystém.

5.4.2.2 Ekosystém jako hodnotný

Ekosystém je provázaným funkčním celkem organismů a prostředí. Vykazuje z vnějšího pohledu určitou stabilitu (*resistence*) a určitou schopnost se vracet do daného rovnovážného stavu (*resilience*). V případě přílišného vychýlení dojde ke změně

²¹ Jak bylo řečeno – u Johnsona je antropocentrické hledisko především motivací.

²² „...*“essences” beyond “existences,” the “soul” as well as the “body.”*“ (Rolston 1988, 275) Uvedené termíny je třeba chápat v metaforickém smyslu.

ekosystému a vytvoření nového rovnovážného stavu²³. Ekosystém není pojem, který by se týkal jednoho výhradního měřítka. Je jím mraveniště, paseka i les ve kterém se vyskytuje (Kovář 2012). Pokud se setkáme s pojmem ekosystém v environmentální etice, tak jím bývá nejčastěji referováno ke škále les – louka – jezero a podobně. Pak lze pro naše účely tento pojem ztotožnit s pojmem krajina.

Ekosystém je v praxi zásadní jednotkou z hlediska zájmu ochrany přírody. Velká část legislativní ochrany se týká právě určitého výseku krajiny – ať už se jedná o maloplošná nebo velkoplošná chráněná území. Tyto jsou samozřejmě mnohdy vyhlášovány za účelem ochrany konkrétních druhů, ovšem chrání nejen jedince těchto druhů.

Věta, která by mohla stát na zástavě holistické environmentální etiky se týká právě ekosystému – resp. bývá tak interpretována. Jedná se o hojně citované tvrzení Aldo Leopolda: „*Dobré je, co směřuje k ochraně integrity, stability a krásy přírodního společenstva. Špatné, co směřuje opačně*“²⁴ (Leopold 1949). Ač se zde nemluví o neživé složce ekosystému, tak z kontextu je zřejmé, že Aldo Leopold ji nevyjímá – vždyť samotné dílo se jmenuje „*Land Ethics*“.

Připisování hodnoty ekosystému může být opět, jako u jiných částí přírody, dvojího druhu. Zaprvé, ekosystém může být považován za instrumentálně hodnotný jako prostředek k neantropocentrickým cílům. Tím je myšleno zejména, že ekosystém představuje prostředí nezbytné pro přežití jedinců i celých druhů.

Zadruhé, ekosystém může být chápán jako neinstrumentálně hodnotný. Tento přístup však bývá v environmentální etice spíše kritizován. Např. Harley Cahen (2003) ukazuje, že morální relevance bývá spojována se zájmy (tak činí např. Singer (2001, kap. 1). Pokud má jedinec zájmy, pak může být poškozen. Environmentální etika se s tímto většinou nespokojí a tvrdí, že poškozeny mohou být například i rostliny, u kterých o zájmech nelze mluvit. Cahen vlastnost, na základě které je rostlinám připisována morální relevance, označuje jako zaměření k cíli (*goal-directedness*). Díky tomu lze souhlasit s Taylorem, že strom je poškozen, pokud mu potrháme kořeny, když okolo něj projedeme buldozerem (Taylor 1981, 200). Ekosystém zajisté projevuje určité znaky zaměření k cíli, např. stabilitu, resilienci nebo sukcesní vývoj ke klimaxovému

²³ Extrémním případem takového vychýlení je kompletní zničení ekosystému, anihilace.

²⁴ „*A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise.*“ (Leopold 1949)

stádiu. Ovšem, tvrdí Cahen, nejedná se o nic víc, než vedlejší produkt činnosti jednotlivých organismů, které do ekosystému patří.

Mark Sagoff dále poukazuje na pojmovou nevyjasněnost konceptů jako „poškození ekosystému“, „stabilita ekosystému“ a podobně. Tyto termíny bývají používány účelově k argumentaci proti nepůvodním druhům bez toho, aby byly nezávisle definovány²⁵ (Sagoff 2008).

5.4.2.3 Život jako hodnotný

Slavným popularizátorem hodnoty života jako celku je James Lovelock. Ve své teorii Gaia se dívá na život na planetě jako na jednotný živý systém; na planetu Zemi jako na živoucí organismus (Lovelock 1994, 23). Motivace tohoto pohledu spočívá v tom, že podmínky na Zemi jsou pro život příhodné, neboť se vyvíjely působením živých organismů k jejich prospěchu. Tedy působením života se přizpůsobovaly pro život. Toto přizpůsobování je vývojem Gaia. Příkladem může být složení atmosféry – zejména obsah kyslíku, ale i jiné části Země nesou stopy intenzivního působení organismů - vápencová pohoří, ložiska ropy a uhlí patří mezi ty nejvýraznější.

Schopnost organismů ovlivňovat své prostředí ilustruje Lovelock na příkladu Světa sedmikrásek. Představme si planetu souvisle pokrytou sedmikráskami. Sedmikrásek je více druhů (stačí dva). Nejsou všechny bílé, ale některé jsou tmavší až černé. Čím tmavší jsou sedmikrásky, tím více tepla ze slunečních paprsků absorbují a méně odrážejí, a tak planetu zahřívají. Pokud bude na planetu dopadat jen málo slunečních paprsků, tak se bude více dařit černým sedmikráskám, neboť absorbují více tepla. S přibývajícím množstvím tepla, které dopadne na planetu ve formě slunečního záření, se bude stále lépe dařit světlejším sedmikráskám, které jej část odrazí, a tak planetu ochladí. Při stupňování tohoto trendu nakonec na planetě převáží bílé sedmikrásky, které budou pohlcovat minimum paprsků. Pokud i přes to vystoupí teplota nad mez, kterou jsou schopné sedmikrásky přežít, tak oba druhy vyhynou. Sedmikrásky tedy mohou žít jen v určitém rozpětí teplot. Lovelock poukazuje na to, že pokud náš scénář postupného zvyšování intenzity slunečních paprsků zopakujeme bez přítomnosti sedmikrásek na planetě, tak se planeta v tomto intervalu umožňujícím život vyskytuje jen velice krátce, neboť se ohřívá přímo úměrně množství dopadajících paprsků. Ovšem

²⁵ Nezávisle vůči nepůvodním druhům. Pokud totiž definujeme například biodiverzitu ekosystému jako soubor všech původních druhů v daném ekosystému, pak tvrzení, že nepůvodní druhy snižují biodiverzitu je tautologické (Sagoff 2005, 228).

díky sedmikráskám, které zprvu většinu tepla absorbovaly a nakonec většinu odrážely, zůstává svět obyvatelným mnohem déle. Život na planetě tedy přizpůsobil podmínky tak, aby byly vhodné pro jeho pokračování (Lovelock 1994, kap. 3).

Lovelock nicméně upozorňuje, že to neznamena, že planetární systém živých organismů udrží podmínky vhodné pro nyní žijící organismy, a tudíž není třeba si příliš lámat hlavy s ochranou životního prostředí. Systém sice vykazuje určitou stabilitu, ale ta je omezená. Při překročení určité hranice se systém zřejmě ustálí v jiném rovnovážném stavu. Přejít od jednoho stavu ke druhému nebude ve většině případů ohrožovat existenci Gaii, tedy života na planetě, ale na druhou stranu život v novém stavu se bude patrně velice lišit od života předcházejícího a pro lidi zde nebude místo (Lovelock 1994, 173).

Pokusme se nastínit etickou interpretaci Lovelockovi teorie Gaia. Celoplanetární život je hodnotný, neboť systémem negativních zpětných vazeb zajišťuje přetrvání podmínek vhodných pro jeho součásti, tedy jedince jednotlivých druhů. Hodnota Gaii se zdá být tedy instrumentální vzhledem k přežití nějakých jejích částí. Jednotlivé části jsou vzhledem k celku hodnotné, nakolik přispívají k jeho funkcím zajišťujícím stabilitu prostředí. Tudíž např. hodnota druhů plynoucích z teorie Gaia není stejná, ale vyplývá z míry, do jaké tyto druhy ovlivňují příznivě (vzhledem k dlouhodobé globální existenci života) své okolí. Z toho vyplývá, že ač jsme Lovelockovu teorii zařadili mezi holistické koncepce, tak může vycházet i z ryze antropocentrického přístupu.

5.4.2.4 Estetická hodnota

Na závěr našeho přehledu bychom se vrátili k Aldo Leopoldovi, jehož teorii „*Land Ethics*“ jsme krátce zmínili v souvislosti s hodnotou ekosystémů. Domníváme se, že tím se jeho pojetí zdaleka nevyčerpává – Leopoldův pohled se neomezuje na ekosystémy, ač tyto, jakožto krajina, představují základní perspektivu našeho vnímání živého světa. Při interpretaci Leopoldovy práce je totiž třeba v první řadě vzít v úvahu estetickou hodnotu, která v této koncepci hraje klíčovou roli. Vycházíme zejména z článku J. Braida Callicotta „*The Land Aesthetic*“ (1983), kde na tento aspekt upozornil.

Estetické objekty nemusí být ani krásné, ani potěšující a už vůbec nemusí být omezené na vzhled (Callicott 1983, 346). Aldo Leopold líčí estetickou hodnotu krajiny. Ta podle něj nespočívá pouze v obrazové stránce a není jen trojrozměrnou obdobou malířského díla. Naš přístup ke krajině je sice převážně nebo dokonce výhradně vizuální, ale takovýto pohled je značně neúplný a postihuje jen zlomek krajinné estetické

hodnoty. Vzorem krásné krajiny jsou pro nás scenerické výhledy a tomu odpovídá i náš slovník, kterým krajinnou estetiku popisujeme (Callicott 1983, 347). Rovněž naše zaměření, co se týče ochrany krajiny, odpovídá scenerickému zaujetí. Např. mezi nejslavnějšími americkými národními parky je celá řada pyšnicích se především nádhernými výhledy²⁶. Krajinná estetika by však měla zahrnovat všechny smysly, nejen zrak. K plnému docenění krajiny je tedy třeba vnímat její zvuky, pachy, chutě a strukturu jejích součástí²⁷. Nicméně ani to není vyčerpávající pojetí krajiny. Estetická hodnota krajiny podobně jako uměleckých děl není jen oceněním krásy ve smyslu líbivosti, ale také rysů, jako je kombinace barev, exprese, humor, a mnoho dalších. Významnou součástí estetické hodnoty je také znalost krajiny. Velkou měrou k estetickému požitku a docenění estetické hodnoty přispívá povědomí o historii krajiny. Historie umožňuje vidět současnou krajinu, jako součást jejího dlouhého vývoje a vidět jakou roli jednotlivé složky krajiny v tomto vývoji sehráli a jaké změny prodělaly. Spolu s historií obohacuje tento pohled i znalost vztahů v krajině (Callicott 1983, 348). Vědomí provázanosti organismů v krajině a jejich propojenosti s neživou složkou krajiny dodává estetickému pohledu dynamiku až jevištního charakteru.

Jako takto vnímaná je esteticky hodnotná nejen scenerická krajina Grand Canyonu fascinujícího barvami v zapadajícím slunci, ale i prerie v Kansasu naivním pohledem považovaná za nudné lány polí. Zkušenost s krajinou tedy není souhrnem krásných věcí, ale komplexním obrazem vytvářeným s vědomím její historie a vztahů. Významnou součástí tohoto obrazu nejsou jen markantní prvky, jako velké osamělé stromy či stáda zvěře. Například podstatnou složkou Šumavské krajiny může být na horské louce tokající tetřev, ač je ve srovnání s okolními lesy nepatrně malý a stěží jej zahlédneme. Dokonce pouhé vědomí jeho přítomnosti může dotvářet estetický obraz. Není tedy nezbytné, aby esteticky významné součásti byly výraznou a viditelnou částí krajiny. Mnohdy stačí, jsou-li v krajině přítomné, nebo dokonce jen tušené. Hodnota nespočívá v podíle, který na krajině tvoří, ale je podstatně složitější. Odráží význam ve vztazích, historii a estetickém vjemu kteréhokoliv smyslu.

Jak bude vypadat aplikace takto založené estetické hodnoty na biologické invaze a jejich řešení? Největší důraz je zde na krajinnou hodnotu. Krajina je východiskem a

²⁶ např. Grand Canyon, Arches, Canyonlands, Yosemite

²⁷ „The appreciation of an environment's natural beauty should involve the ears (the sounds of wind, insects, birds, or silence itself), the surface of the skin (the warmth of the sun, the chill of the wind, the texture of grass, rock, sand, etc.), the nose and tongue (the fragrance of flowers, the odor of decay, the taste of saps and waters) as well as the eyes.“ (Callicott 1983, 347)

hlavním objektem estetického souzení. Teprve skrze ni se vztahujeme k ostatním úrovním – zejména jednotlivcům a druhům. Zdá se, že jedincům lze v tomto pohledu přisoudit hodnotu, jen nakolik přispívají k celkové krajině. Tato tendence bude asi v přístupu zabývající se krajinou jako celkem nezbytně přítomná, nicméně se domnívám, že u Leopolda není příliš silná. Vzhledem k tomu, že součástí poznání estetické hodnoty krajiny je i vědomí vztahů v krajině, tak jednotlivci jsou hodnotní jako členy v těchto vztazích. Tento úhel pohledu připomíná provázanost biosféry, kterou jsme viděli v pojetí Lovelockovy teorie Gaia. Připsání významu stabilitě a integritě ekosystémů s ním Leopold sdílí. Charakteristické je, že kromě těchto dvou vlastností zmiňuje také krásu přírody (Leopold 1949)²⁸.

Tudíž druhy mají význam jako funkční jednotky umožňující pokračování určité formy života. Hodnota formy – tedy druhu, je pak v její nezastupitelnosti ve vztazích s dalšími živými organismy. Domnívám se však, že takovéto obhájení hodnoty druhu Leopoldův přístup podceňuje. Význam druhů nemusí být vyčerpán jejich účastí v potravních řetězcích a dalších vztazích. Druhy jsou součástí estetické hodnoty krajiny, neboť zde představují formu života, která nejen přispívá k celkovému obrazu krajiny, který by byl bez ní nutně chudší, ale je i součástí historie krajiny. V historickém pohledu na krajinu, který je součástí estetického vnímání, vystupují právě druhy, spíše než konkrétní jedinci.

²⁸ „A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise.“ (Leopold 1948)

6. Závěr

V oblasti týkající se biologických invazí činíme řadu rozhodnutí, zastáváme mnohé názory a přiřítáme různým entitám různé hodnoty. Environmentální etika je oborem, ve kterém bychom měli nalézt odůvodnění těchto našich stanovisek. Může nám pomoci zdůvodnit, vyjasnit a případně vzájemně konfrontovat naše postoje.

K tomuto nám environmentální etika nabízí celé spektrum různých koncepcí. Naším prvním krokem musí být, že se seznáme se s tímto spektrem a podrobíme ho kritice. Prubířským kamenem kritiky jsou naše intuitivní rozhodnutí v dané oblasti. Etická koncepce, abychom ji mohli přijmout, nesmí odporovat tomu, co Tim Mulgan (2006, 2) nazývá směrodatnou intuicí (*decisive intuitions*)²⁹.

Praxe okolo fenoménu biologických invazí a jejich řešení nám neposkytuje pouze intuice, na kterých se shodneme (ony směrodatné intuice), ale také obsahuje mnoho postojů, na kterých shoda nepanuje. Tedy výsledkem našeho zkoumání nemůže být soubor adekvátních a odmítnutých etických koncepcí, nýbrž přehled koncepcí, které každá odpovídají jiné skupině stanovisek. Otázka přijetí jednotlivých stanovisek překračuje rámec etiky.

Jestliže budeme za relevantní postoje považovat názory současného hlavního proudu ochrany přírody³⁰, tak můžeme část onoho etického spektra odmítnout jako v nějakém smyslu nevyhovující.

Příklady z třetí části obsahují pozice, které nejsou odůvodnitelné velkou skupinou etických teorií, nebo jsou jimi odůvodnitelné velice špatně. Jsou to především postoje, které chrání to, co jsme označili jako „hodnota druhu“. Ať už se jedná o ptáčí druhy ohrožené malárií (diagram 1), lososy ohrožené potenciální invazí štiky (diagram 2) nebo mořské želvy ohrožené invazí *casuarin* (diagram 3), tak vždy jde především o druh a nikoliv o jedince. Teorie antropocentrické (individualistické či nikoliv) i neantropocentrické individualistické koncepce budou mít se zdůvodněním takového ochrany problém. Nikoliv, že by v rámci těchto koncepcí nemohla být zformulována nějaká argumentace ve prospěch ohrožených druhů. To zajisté být může, ovšem zájmy/práva či obecně ohledy na těch posledních pár jedinců budou v praxi nezbytně převáženy zájmy, resp. ohledy na někoho jiného. Pro tyto teorie bude problematické

²⁹ T. Mulgan (2006, 2) dělí intuice na *decisive intuitions* a *distinguish intuitions*, mezi kterými není ostrá hranice. První označují intuice, na kterých se shodneme, a které tak musí každá etická teorie splňovat. O druhých naopak nepanuje shoda a teorie se jimi odlišují.

³⁰ „Názory současného hlavního proudu ochrany přírody“ je nejasný pojem, ale to pro naše účely není na překážku. Hlavní obsah toho, co je jím myšleno bude specifikován vždy na příslušném místě, kde o daný názor půjde.

obhájit ochranu mnohých silně ohrožených druhů, neboť v případě ochrany bude ublíženo více jedincům, než v případě zanechání druhu jeho osudu.

Musíme se tedy, chceme-li dostatečnou ochranu v takovémto případě zachovat, obrátit k holistickým pozicím. Zde již není problém přičíst ohroženému druhu hodnotu, která nebude snadno převážitelná jinými hodnotami. Jestli tak bude učiněno na základě koncepce blízké Leopoldově nebo Rostonově nehraje z této perspektivy roli.

Antropocentrické a individualistické teorie nejsou tedy v tomto ohledu v souladu s postoji, které zastáváme v praxi. Zda na základě této skutečnosti revidovat naše strategie v ochraně přírody, nebo zmíněné teorie odmítnout, je otázka přesahující tuto práci.

7. Seznam použité literatury:

- Arrhenius, G., Ryberg, J., Tännsjö, T. 2014. The Repugnant Conclusion (The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/repugnant-conclusion/>>)
- Benešová, J. & kol. 1999. Velký slovník naučný (Diderot, Praha)
- Cahen, H. 2003. Against the Moral Considerability of Ecosystems examination (in Environmental Ethics: An Anthology (Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2003), Light, A., Rolston, H. (eds.))
- Callicott, B. J. 1983. The Land Aesthetic (Environmental Review: ER, Vol. 7, No. 4, Special Issue: A Cumulative Index to the First Seven Years of Environmental Review (Winter, 1983), 345-358)
- Colautti, R. I. and MacIsaac, H. J. 2004. A Neutral Terminology to Define Invasive Species (Diversity and Distributions 10 (2004), 135–141) sec. Sagoff, M. 2005. Do Non-Native Species Threaten the Natural Environment? (Journal of Agricultural and Environmental Ethics (2005) 18: 215-236. Springer 2005)
- Darwin 1859. On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life (John Murray, London)
- Ellis, K. 1999. Save the Australian Pines! (<http://www.kodachrome.org/pines/>, 22.7.2014)
- Fox, W. 2007. Human Relationships, Nature, and the Built Environment: Problems that Any General Ethics Must Be Able to Address (Sage Handbook on Environment and Society, London, Sage, 2007, Pretty, J., Ball, A., Benton, T., Guivant, J., Lee, D., Orr, D., Pfeffer, M., Ward, H. (eds.), pp. 107-123)
- Heger, T., Saul, W.-C., Trepl, L. 2013. What biological invasions „are“ is a matter of perspective (Journal for Nature Conservation 21 (2013) 93-96)
- Johnson, E. L. 2003. Future Generations and Contemporary Ethics (Environmental Values, Vol. 12, No. 4 (November 2003), 471-487, White Horse Press)
- Komárek, S. 2011. Eseje o přírodě, biologii a jiných nepravostech (Academia, 2011)
- Korsgaard, Ch. M. 1983. Two Distinctions in Goodness (The Philosophical Review, XCII, No. 2 (April 1983))
- Kovář, P. 2012. Ekosystémová a krajinná ekologie (Karolinum, Praha)
- Lee, K. 2003. Source and Locus of Intrinsic Value: A Re-examination (in Environmental Ethics: An Anthology (Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2003), Light, A., Rolston, H. (eds.))

- Leopold, A. 1949. *A Sand County Almanac: And Sketches Here and There* (Oxford University Press)
- Lovelock, J. 1994. *Gaia, živoucí planeta* (Mladá Fronta, Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha)
- Mill, J. S., 1874. *Nature* (in *Three Essays on Religion*, London: Longmans, Green, Reader and Dyer)
- Moore, G. E. 1922. *The Conception of Intrinsic Value* (in *Philosophical Studies*, Routledge and Keran Paul, 1922) sec. Korsgaard 1983.
- Mulgan, T. 2006. *Future People* (Oxford University Press, New York)
- Nelson, M. P. 1998. *An Amalgamation of Wilfderness Preservation Arguments* (in *The Great New Wilderness Debate* (Athens and London: The University of Georgie Press), Callicot, J. B., Nelson, M. P. (eds.))
- Norton, G. B. 1984. *Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism* (Environmental Ethics, vol. 6, issue 2, summer 1984, p. 131-148)
- O'Neill, J. 2003. *The Varieties of Intrinsic Value* (in *Environmental Ethics: An Anthology* (Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2003), Light, A., Rolston, H. (eds.))
- Palmer, C. 2003. *An Overview of Environmental Ethics* (in *Environmental Ethics: An Anthology* (Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2003), Light, A., Rolston, H. (eds.))
- Pyšek, P., Richardson, D. M., Rejmánek, M., Webster, G. L., Williamson, M. & Kirschner, J. 2004. *Alien plants in checklists and floras: towards better communication between taxonomists and ecologists* (TAXON 53 (1), February 2004: 131-143)
- Reiman, J. 2007. *Being Fair to Future People: The Non-Identity Problem in the Original Position* (Philosophy & Public Affairs 35, no. 1, 69-92, Blackwell Publishing)
- Roberts, M. A. 2013. *The Nonidentity Problem*. (The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/nonidentity-problem/>)
- Rolston, H. III., 1988. *Human Values and Natural Systems* (Society and Natural Resources, vol. 1, p. 271-283, Taylor & Francis)
- Sagoff, M. 2005. *Do Non-Native Species Threaten the Natural Environment?* (Journal of Agricultural and Environmental Ethics (2005) 18: 215-236, Springer)
- Sagoff, M. 2008. *Environmental harm: Political not biological* (Journal of Agricultural and Environmental Ethics 22 (1):81-88)
- Sagoff, M. 2009. *Who is the Invader? Alien Species, Property Rights, and the Police Power* (Social Philosophy & Policy Foundation 2009)

Sandler, R., Crane, J. 2006. On the Moral Considerability of Homo Sapiens and Other Species (Environmental Values, Vol. 15, No. 1 (February 2006), 69-84, White Horse Press)

Simberloff 2011. The Rise of Modern Invasion Biology and American Attitudes towards Introduced Species (in Rotherham, I. D. (ed.), Lambert, R. A. (ed.) 2011. Invasive and Introduced Plants and Animals: Human Perceptions, Attitudes and Approaches to Management. Earthscan, 2011)

Simberloff 2012. Nature, Natives, Nativism, and Management: Worldviews Underlying Controversies in Invasion Biology (Environmental Ethics, Vol. 34, 5-25, Spring 2012)

Singer, P. 1993. Practical Ethics (Cambridge University Press)

Singer, P. 2001. Osvobození zvířat (Práh, Praha)

Sylvan (Routley), R. 2003 Is There a Need for a New, an Environmental, Ethic? (in Environmental Ethics: An Anthology (Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2003), Light, A., Rolston, H. (eds.))

Taylor, W. P. 1981. The Ethics of Respect for Nature (Environmental Ethics, Vol. 3, Fall 1981, 197-218)

Valéry, L., Fritz, H., Lefeuvre, J.-C. 2013. Another call for the end of invasion biology (Oikos 000: 001–004, 2013)

Varner, G. E. 1998. In Nature's Interests? (Oxford University Press)

Wenz, P. 1988. Environmental Justice (SUNY, New York) sec. Pamer 2003.